

KURZEMES HERCOGAM JĒKABAM – 400

Šā gada 28. oktobrī apritēja 400 gadu kopš Kurzemes un Zemgales hercoga Jēkaba Ketlera dzimšanas. Par godu šim notikumam divās kādreizējās Kurzemes hercogu rezidenču pilsētās – Kuldīgā un Jelgavā – norisinājās jubilejas pasākumi. To vidū Kuldīgas muzejs 27. oktobrī organizēja vēsturiskos lasījumus – diskusiju “Hercogs Jēkabs – mīti un patiesība”, kurā piedalījās vairāki zinātnes un kultūras darbinieki un kas guva visai plašu publikas atsaucību. Pirmā uzstājās LU Latvijas vēstures institūta pētniece Māriete Jakovļeva ar ziņojumu “Kurzemes hercogs Jēkabs: fakti, mīti, vērtējumi”. Tā kā uzstāšanās laiks bija ierobežots, bet tēma visai plaša, tad ziņojumā tuvāk tika aplūkota hercoga Jēkaba jaunība un ceļš uz troni, daži ar Kuldīgu saistītie vēsturiskie mīti, kā arī atsegta hercoga Jēkaba pozitīvā vērtējuma un tēla tapšana. Analizējot Kurzemes hercogistei veltīto darbu klāstu, kas tapuši vairāk nekā divu gadsimtu garumā, nākas secināt, ka hercoga Jēkaba pozitīvo tēlu iedzīvināja romantisma laikmeta (18. gs. otrā puse – 19. gs. pirmā puse) autori, kuri Jēkaba tirdznieciskajos un diplomātiskajos sakaros, flotes būvēšanā un, galvenais, tieksmē pēc jaunu zemju atklāšanas un koloniju iegūšanas saskatīja neikdienišķas personības iezīmes, kuras veikums izcēlās uz pārējās Baltijas vēstures fona. Tomēr “zelta laikmeta” pamatošanai, kas Kurzēmē it kā iestājies hercoga Jēkaba valdīšanas laikā, nekādi konkrēti, uz avotu pētījumiem balstīti pierādījumi vēstures literatūrā netika sniegti, bet ziņas par manufaktūrām un dažādiem notikumiem bieži vien tika smeltas no Oto fon Mirbaha (*Mirbach*) darba “Vēstules no un uz Kurzemi” (pirmais izdevums 1844. g., otrais – 1846. g.), kas būtībā bija nevis pētījums, bet gan romāns. Mirbahs gan izmantoja reālus vēstures dokumentus, taču ļoti bieži mainīja to datējumu. Viņš pārnesa 17. gs. beigū un 18. gs. notikumus uz 17. gs. vidū, tādējādi piedēvējot hercogam Jēkabam daudz ko no viņa pēcnācēju devuma. Un arī 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā, kad zinātnieki jau pievērsās konkrētiem avotu pētījumiem, nopietni autori, piemēram, Augusts un Ernsts Zerafimi (*Seraphim*), Heinrihs Dīdrihs (*Diedrichs*), Valters Ekerts (*Eckert*) un citi, lai arī aprakstīja visai daudzās hercoga neveiksmes gan darījumos, gan politikā, tomēr nespēja atteikties no jūsmīgās hercoga valdīšanas vērtējuma tradīcijas. Paradoksāli, bet latviešu historiogrāfija no vāciešiem ne tikai aizguva pozitīvo hercoga Jēkaba tēlu, bet arī attīstīja to vēl tālāk. Apogeju hercoga Jēkaba slavināšana sasniedza 20. gs. 30. gados tapušajos darbos, un daudzējādā ziņā to pārmantoja arī trimdas vēsturnieki.

Nākamā runātāja pievērsās ne vairs vēsturnieku radītajiem mītiem, bet gan senākiem kultūras slāņiem. Savā referātā “Kurzemes hercogistes atspoguļojums vēstītājfolklorā” Aizkraukles muzeja galvenā speciāliste Lilija Jakubenoka ne vien iepazīstināja ar teikām, kuru izcelsme un vēstījuma saturs saistās ar Kurzemi un hercogu laikiem, bet arī aplūkoja dabā vēl saglabājušos teikās minētos akmeņus, pakalnus u.tml. objektus, tādējādi, no vienas puses, uzsverot ar teikām saistītu vides objektu nozīmi cilvēka kultūrtelpas saglabāšanā, bet, no otras, – aktualizējot

vēstītājfolkloras potenciālu konkrētu vēstures laikmetu mentālajā interpretācijā. Ne mazāk interesants moments referātā saistījās ar senāko mitoloģisko motīvu transformāciju, kas jaunā veidolā tika ievīti vēlākos laikos tapušās teikās, piemēram, no pirmatnējiem milžiem radās t.s. zviedru mātes motīvs, kas bija visnotaļ izplatīts arī ar Kurzemes hercogisti saistītajā mitoloģiskajā kultūrlānī.

Savukārt Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzeja direktora vietnieks zinātniskajā darbā Gints Putiķis iepazīstināja klātesošos ar tiem Jelgavas muzeja eksponātiem, kas liecina par hercogu laikiem. Lai gan 19. gs. dibinātajā Kurzemes provinces muzejā bija izdevies uzkrāt ievērojamas Eiropas un Kurzemes vēstures un mākslas vērtības, 20. gs. satricinājumi – kari, nacionalizācija utt. – smagi skāra gan muzeja kolekcijas, gan arī pašu muzeja ēku, kas 1944. gadā tika sagrauta. Kaut arī ēka ir atjaunota un 1952. gadā darbu sākušais Jelgavas Vēstures un mākslas muzejs ir Kurzemes provinces muzeja garīgais mantinieks, tas tomēr nekļuva par Kurzemes provinces muzeja kolekciju mantinieku, kas pašlaik ir izkaisītas pa visu pasauli. Tas arī nosaka pašreizējā muzeja krājuma kvalitāti un kvantitāti attiecībā uz Kurzemes hercogistes periodu. Līdz ar to muzejā patlaban glabājas visai maz liecību no hercoga Jēkaba valdīšanas laika – vien ūdensvada caurules, monētas, vara kausi, lielgabali un celtniecības materiāli.

Ventspils muzeja direktora vietnieks arheologs Armands Vijups pievērsās arheoloģisko izrakumu nozīmei Kurzemes un Zemgales hercogistes vēstures izpētē. Viņš uzsvēra, ka arheoloģijas perspektīvas dažādu Kurzemes hercogistes vēstures aspektu atsegšanā vēl ne tuvu nav līdz galam izmantotas, tas pats sakāms par rakstīto un izrakumos atrasto materiālu integrēšanu kopīgos pētījumos. Arheoloģisko izrakumu potenciāla ilustrēšanai tika izmantoti Ventspils pilsētā un apkaimē veiktie izrakumi un to laikā iegūtie priekšmeti un atziņas. A. Vijups uzskatāmi demonstrēja, kā pilsētas kultūras slāņu arheoloģiskā izpēte apliecina rakstītajos avotos sniegtās ziņas par plašu teritoriju applūšanu ar kāpu smiltīm Ventspilī. Tāpat referents atzīmēja, ka viena no perspektīvākajām jomām arheoloģijas iesaistē hercogistes ekonomiskās vēstures izpētē būtu ar saimniecisko darbību saistītu vietu – dzelzsmantufaktūru, stikla cepļu, kuģu būvētavu u.c. – izrakumi. Līdz šim arheoloģiski plašāk pētīta tikai kuģu remontu doku vieta Ventspilī (J. Urtāns 2000. g.). Potenciāli perspektīvas izrakumu vietas varētu būt kādreizējās dzelzsmantufaktūras Baldonē, Engurē un citur, kas visumā ir zināmas, taču diemžēl nav atrodamas arheoloģisko pieminekļu sarakstos un līdz ar to nav pasargātas no eventuāliem postījumiem mūsdienu saimnieciskās darbības rezultātā.

Kurzemes hercogistes vietai un nozīmei Eiropas vēstures un mūsdienu kontekstā pievērsās Daugavpils Universitātes asociētais profesors Kaspars Kļaviņš. Viņš aplūkoja dažas Kurzemes hercogistes intelektuālās dzīves norises un saikni ar Eiropas, sevišķi Francijas, kultūrvēsturisko mantojumu, uzsverot, ka Kurzemes hercogiste 17. un 18. gadsimtā bijusi ļoti pazīstama Eiropā. Lai gan daži no referenta apgalvojumiem likās diskutabli vai pat apšaubāmi, piemēram, ka Kurzemes hercogistes teritorija

bijusi pirmā vieta, kur sāka vākt folkloru, proti, pasakas Džūkstē, vai ka putnu pētišana aizsākusies Kurzemē, tomēr uzstāšanās neapšaubāmi bija interesanta. Savukārt pazīstamā dzejniece Māra Zālīte dalījās pārdomās par tēmu “Hercogs Jēkabs – savējais vai svešais”. Raugoties no mūsdienu viedokļa, nav auglīgi sadalīt vēstures dalībniekus “savējos” un “svešajos”, jo vēsture visiem attiecīgajā teritorijā dzīvojošajiem ir kopīga. Pēc M. Zālītes domām, meklējot atbildi uz referāta virsrakstā izteikto problēmu, būtu jājautā: vai iepriekšējos laikmetos uzceltās pils, baznīcas, muižas u.tml. ir mūsu vai svešas? Dzejniece uzsvēra hercogistes laikos iedibinātā kultūras un garīgās dzīves devuma nozīmīgumu līdz pat mūsdienām un aicināja integrēt atpakaļ mūsu kultūrā cittautiešus, ar to saprotot pirmām kārtām Baltijas vāciešus.

Vēsturisko lasījumu daļu noslēdza LU Filoloģijas fakultātes dekāne profesore Janīna Kursīte ar referātu “Kurzemes hercogiste un latviešu folklorā”. Viņa sniedza ieskatu tajos materiālos, kuros sastopamas uz Kurzemes hercogistes pastāvēšanas laiku un telpu attiecināmas folkloras liecības, vispirms jau ticējumi un buramvārdi. Kā būtiskākos avotus referente atzīmēja galvenokārt ar Kurzemes evaņģēliski luterisko baznīcu saistīto darbinieku atstātās rakstiskās liecības, piemēram, hercoga padomnieka, baznīcas vizitatora un hronista Zalomona Heninga, superintendenta Paula Einhorna, mācītāju Johana Langija un Jakoba Frīdriha Bankava darbus. Tāpat arī ceļotāju piezīmes, baznīcu vizitāciju protokoli un raganu tiesu prāvu protokoli sniedz ieskatu hercogistes laikā izplatītajos tautas priekšstatos par dievībām, gariem, svētvietām, buršanu, tautas medicīnu utt.

Diskusija, kas raisījās pēc nolasītajiem referātiem, parādīja, ka cilvēkiem ir liela interese par vēsturi, taču vienlaikus – arī to, ka ir ārkārtīgi grūti atteikties no 20. gadsimtā un bieži vien vēl arī mūsdienās ļaunu prātos dēstītajiem mītiem un nepareizajiem faktiem. Taču tautas pašapziņa nav jābūvē uz vēsturiskiem mītiem, it sevišķi tādēļ, ka reālie vēstures fakti nav mazāk interesanti. Tie ir tikai citādāki.

Par hercoga Jēkaba 400. dzimšanas dienas svinību kulmināciju varētu apzīmēt pasākumus Jelgavā 28. oktobrī. Par godu šim notikumam Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejā ar svinīgām uzrunām uzstājās muzeja direktore Gita Grase, Kurzemes bruņniecības priekšsēdis barons Heinrihs fon Štackelbergs (*Stackelberg*) un Rundāles pils muzeja direktors Imants Lancmanis. Svinīgajām runām sekoja nelieli zinātniski priekšlasījumi. Tā Marburgas profesors Ulrihs Šēnborns (*Schoenborn*) prezentēja savu pētījumu rezultātus par hercoga Jēkaba meitu dzīvi, bet LU LVI pētniece Mārīte Jakovļeva ieskicēja dažus hercoga Jēkaba personības aspektus, kādi tie atklājas vēstures avotos un historiogrāfijā. Savukārt LU LVI pētniece Margarita Barzdeviča aplūkoja Jelgavas pilsētas robežas hercogu laikos. Turpinājumā tika demonstrēti fragmenti no K. Vahšteina, I. Cāzeres, A. Blūma un I. Lancmaņa veidotās videofilmas “Iekš liktens trijstūra – Kurzeme, Gambija, Tobago”, bet Jelgavas mūzikas skolas audzēkņi sniedza jauku renesanses un baroka laikmeta mūzikas koncertu. Pasākumus muzejā noslēdza izstādes “Hercogs Jēkabs. Laikmeta liecības” atklāšana un dzimundienas klišēra baudīšana.

Tomēr laikam būtiskākais notikums bija restaurētā hercoga Jēkaba sarkofāga iesvētīšana Jelgavas pils kapenēs. No alvas darinātā sarkofāga atjaunošana kļuva iespējama, pateicoties Kurzemes bruņniecības saziņotajiem līdzekļiem. Minētais pasākums noslēdzās Jelgavas pils Sudraba zālē ar jauna Kurzemes hercogu kapeņu ceļveža izdevuma prezentāciju, kas salīdzinājumā ar pirmo izdevumu 1995. gadā ir kļuvis biežāks un kurā atrodams arī iepriekšminētā sarkofāga attēls jau pēc restaurācijas.

Jubileja ir pagājusi, aizotāža pieklususi, taču cerams, ka interese par Kurzemes hercogistes vēsturi tikai pieaugs, turklāt ne tikai par hercoga Jēkaba valdīšanas laikiem. Lai arī hercogs Jēkabs ir viena no mītiem visbagātāk apvītām personām Latvijas vēsturē un patiesās ainas noskaidrošanai vēl nepieciešami daudzi pētījumi, tomēr jau tagad mēs varam no viņa mācīties uzdrikslēšanos, pašapziņu un neatlaidību.

Marīte Jakovļeva

STARPTAUTISKA KONFERENCE “VITEBSKAS SENATNE – II”

2010. gada 28.–30. oktobrī Vitebskā (Baltkrievija) norisinājās starptautiska konference “Vitebskas senatne – II”. Tajā tika aplūkoti arheoloģisko pētījumu rezultāti, Vitebskas pilsētas un apgabala sociāli politiskās, ekonomiskās un kultūras vēstures jautājumi no vissenākajiem laikiem līdz 20. gadsimtam. Konference bija veltīta ievērojamajam arheologam un vēsturniekam Leonīdam Aleksejevam (15.01.1921.–22.03.2008.), kuram 2011. gadā apritēs 90 gadi. Šī konference bija pakārtota nevis zinātnieka dzīves gadskārtai, bet gan viņa sadarbības ar Vitebskas apgabala novadpētniecības muzeju aizsākumam pirms 55 gadiem. Zinātnieks dzimis Rostovā pie Donas un mācījies Maskavas Universitātē, strādājis Grodņas vēstures un arheoloģijas muzejā, Mogiļovas Pedagoģiskajā institūtā, bet mūža lielākā daļa aizvadīta darbā Krievijas Arheoloģijas institūtā Maskavā. Viņš bija Rietumkrievzemes senākās vēstures un kultūras speciālists. Viņa zinātnisko interešu lokā visu mūžu bija Baltkrievijas teritorijas senvēsture – Polockas, Smoļenskas zemju politiskās un ekonomiskās vēstures jautājumi, kontakti ar kaimiņu zemēm, seno kņazistu robežas. Savus pētījumus viņš balstīja ne tikai uz arheoloģisko materiālu, bet arī uz vēstures avotu analīzi. Zinātnieka viena no lielākajām veiksmēm – arhīvā uzietie Otrā pasaules kara laikā pazudušās relikvijas – 1161. gadā darinātās Polockas Jefrosiņjas krusta zīmējumi, pēc kuriem bija iespējams izgatavot slavenās relikvijas kopiju.

Latvijas vecākās paaudzes arheologi bija pazīstami ar L. Aleksejevu. Ikviens Latvijas pētnieks ir saskāries ar viņa darbiem, pētot Austrumlatvijas 12.–13. gs. politiskās vēstures jautājumus.

Konferencē piedalījās arheologi, vēsturnieki, etnogrāfi no Baltkrievijas muzejiem, augstskolām, zinātniskās pētniecības iestādēm, kā arī no